

Monitoring van vogels in de Waaslandhaven

Periode 2003-2011

Georde fuut - Yves Adams - Vilda

Dit jaar begon de monitoring in de Waaslandhaven aan zijn tiende jaar. De rechtstreekse aanleiding was en is nog steeds het Nooddecreet van 2001 dat de vergunningen voor de bouw van het Deurganckdok koppelde aan compensatiemaatregelen voor natuur. Deze bestonden uit een netwerk van tijdelijke en permanente natuurgebieden waarin de verschillende habitats aanwezig moesten zijn voor de soorten die eerder voorkwamen in de ontwikkelde of nog te ontwikkelen gebieden van het Deurganckdok.

Op het moment dat deze compensatiegebieden een beetje vorm kregen, werd al verder gedacht aan de definitieve configuratie van de natuur het Linkerscheldeoevergebied. Er werden instandhoudingsdoelstellingen voor het gebied opgesteld, die vervolgens ruimtelijk werden vertaald in verschillende mogelijke scenario's. Deze scenario's werden meegenomen in het plan-MER voor de afbakening van de Zeehaven van Antwerpen. Hieruit volgde een Meest Maatschappelijk Haalbaar Alternatief (MMHA), waarvoor momenteel een GRUP wordt voorbereid. In dit MMHA werd voorzien in een maximale overlap met gebieden van het vernieuwd Sigmaphan, zodat beide doelstellingen zoveel mogelijk op een gemeenschappelijke oppervlakte kunnen worden gerealiseerd. Hieronder gaan we in op de monitoringresultaten van broedvogels in de huidige gebieden. We doen dit aan de hand van de doelhabitats waaraan alle doelsoorten worden opgehangen. Nieuwe ontwikkelingen als het MMHA wordt gerealiseerd zullen ook in de monitoring worden opgenomen, zodat we de evolutie kunnen blijven volgen.

Kievit - Koen Devos

De broedvogelmonitoring spitst zich niet alleen toe op de compensatiegebieden maar evenzeer op de permanente natuurgebieden in het Linkerscheldeoevergebied. In deze gebieden wordt jaarlijks een territoriumkartering uitgevoerd door vrijwilligers of medewerkers van INBO. Omdat verschillende soorten (bv. kievit en scholtekster) ook nog tot broeden komen in het landbouwgebied of op restzones in de haven worden ook deze gebiedsdekkend geteld. Hierdoor krijgen we een zicht op de trend van de volledige populatie in het Vogelrichtlijngebied en wat het belang van de compensatiegebieden voor deze soorten is. Door onze beperkte professionele bezetting kon voor soorten die zeer verspreid broeden in het Linkerschelde-

oevergebied, zowel in de polders, de natuurgebieden als ook op soms ontoegankelijke terreinen in het havengebied, het exacte aantal niet elk jaar bepaald worden. Dit wordt in aantaloverzichten meegenomen door gebruik van het teken >, waarmee wordt aangegeven dat dit een absoluut minimum is voor het betreffende jaar. Kolonies werden opgevolgd door eenmalige nesttellingen op het piekmoment van het broeden. Waar kolonies niet goed bereikbaar waren, werd het aantal broedparen geschat aan de hand van bij paniek rondvliegende vogels boven de nestplaats.

Weidevogelgebied

In de vorige nieuwsbrief kon u al lezen hoe het gros van de weidevogels op Linkeroever de twee grote nieuwe graslandcomplexen al ontdekt hebben: Doelpolder Noord met de Brakke kreek en Putten West met de Zoetwaterkreek.

De aantallen van de typische broedvogelsoorten van weidevogelgebied voor het volledige gebied zijn weergegeven in Tabel 1.

Tabel 1. Aantal territoria van soorten van weidevogelgebied

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Kievit	323-334	> 260	> 200	283	> 210	173	254	341	304
Scholekster	55-61	> 50	> 55	74	> 72	71	85	91	98
Grutto	32-39	> 55	38	52	> 47	51	63	101	96
Wulp	>1	>1	5	5	3	1	3	5	4
Tureluur	58-59	> 60	> 70	84	71	70	104	126	97
Veldleeuwerik	87	> 60	> 55	>74	>48	>67	86	> 76	106
Graspieper	> 23	> 20	> 20	23	18	44	29	> 29	37
Gele kwikstaart	> 13	14	11	23	18	21	13	> 38	52

In Doelpolder Noord en Putten West namen niet alleen de steltlopers toe. Veldleeuwerik en gele kwikstaart bouwden hier ook degelijke populaties op. Extensief graslandbeheer zonder bewerking of beweiding voor de zomer werpt hier zijn vruchten af. Gele kwikstaart gedijt nog in het omringende akkerland zoals overal een beetje in Vlaanderen, veldleeuwerik daarentegen is er nog maar marginaal aanwezig.

Situering van avifaunistisch belangrijke gebieden op de linker Scheldeoever

De steltlopers hebben hier en daar in het havengebied nog enkele restzones waar soms hoge dichtheden voorkomen en schijnbaar goede broedsuccessen worden behaald. Denk bijvoorbeeld aan de omgeving van de Kallo Sluis of de terreinen van AGS aan de Kruiplin. Scholekster broedt daarnaast ook nog op daken, parkings, elektriciteits- of gasinstallaties en tussen spoorwegrails. In vrijwel ieder hoekje van de haven vind je nog een paartje. In totaal is hij zo veel minder afhankelijk van de weidevogelgebieden. Net zoals Kievit komt hij ook nog verspreid voor in het akkerland. De kans op enig broedsucces hangt er echter sterk af van landbouwactiviteiten in het vroege voorjaar.

Het broedsucces van deze soorten blijft nog een belangrijk hiaat in de kennis. Binnen het uitgebreide takenpakket van de monitoring is het niet mogelijk hier grondig onderzoek naar uit te voeren, maar zo ver als mogelijk wordt er sinds 2011 toch enige aandacht aan besteed. Het beperkt zich tot het steekproefmatig opvolgen van het nestsucces in de verschillende gebieden en het onderzoek naar de aanwezigheid van bodemfauna in de weidevogelgebieden.

Plas en oever

De gebieden bedoeld voor Plas en oever zijn Drijdijck, de Zoetwaterkreek en de Verrebroekse Plassen. Er zijn echter ook grote plassen in de weidevogelgebieden:

Tabel 2. Aantal territoria van soorten van plas en oever

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lepelaar	1	5	11	14	19	19	18	20	32
IJsvogel	2-3	2	3	2	3	7	1	1	0
Dodaars	18 à 19	44	40	33	32	63	54	43	41
Geoorde fuut	18	74	102	84	76	56	62	35	46
Bergeend	> 148	>150	> 140	183	>150	>172	>162	> 180	204
Zomertaling	2	1	1	0	3	8	7	6	3
Krakeend	> 80	> 90	> 85	107	>110	>140	>80	>102	119
Slobeend	> 31	> 30	>40	39	>38	49	18	46	55
Kuifeend	> 61	> 60	> 70	75	>71	112	85	146	144
Tafeleend	> 18	> 30	> 40	48	45	57	22	30	24
Oeverzwaluw	285	950	>750	1185	750	1053	1086	801	710

De takkenhoop waar de lepelaarkolonie op nestelt, wordt jaarlijks wat bijgewerkt om een voldoende plaats te bieden voor meer dan 20 nesten. - Geert Spanoghe

De Vlakte van Zwiendrecht werd in 2011 heringericht om nog enkele jaren te voldoen als broedgebied voor kluten, plevieren en visdief. - Geert Spanoghe

de Zoetwaterkreek en de Brakke Kreek. Verschillende soorten die we bij Plas en oever behandelen, halen hun hoogste aantallen daar. De Verrebroekse Plassen is echter een tijdelijk compensatiegebied. Binnen het MMHA wordt een nieuw plassengebied voorzien. Intussen zijn de Verrebroekse Plassen wel uitgegroeid tot een zeer belangrijk gebied voor deze soortengroep, met onder andere een nog steeds groeiende kolonie Lepelaars.

Het kleurringen van de jonge lepelaars is een grote hulp bij het bepalen van het broedsucces van de kolonie. Doordat heel wat familietjes zo lang na het uitvliegen te herkennen zijn, vergemakkelijkt dit het bepalen van het aantal uitgevlogen jongen. De terugmeldingen tot nu toe weerspiegelen wat de Nederlandse gegevens ons leerden. Hieruit blijkt dat lepelaars echte ontdekkingsreizigers zijn. Ze belandden al op Madeira en de Kaapverdische eilanden.

Een andere soort waarvoor de Waaslandhaven het kerngebied is in Vlaamse context betreft de geoorde fuut. Deze soort blijkt moeilijk te inventariseren door zijn hoge mobiliteit tijdens het broedseizoen. Tientallen paartjes lijken wekenlang verschillende gebieden af te dwalen om dan meestal pas goed in mei, soms pas in juni toch op een paar plaatsen geconcentreerd te gaan broeden. De laatste jaren namen de aantallen af. Er worden al enkele jaren geen kolonietjes van meer dan 15 broedparen geteld. Het totaal wordt jaarlijks bekomen door een mooie spreiding over 5 à 6 gebieden. Zomertaling reageert positief op de grootschalige natuurontwikkeling. Jaarlijks worden verschillende paartjes met jongen waargenomen.

De Verrebroekse Plassen daalden in belang voor de verschillende soorten eenden. De meeste soorten kenden echter een nog duidelijkere stijging in de nieuwe gebieden. Kuifeend, krakeend en bergeend lijken hierdoor toch hogere aantallen te halen dan voor hun inrichting. Daarnaast dienen de aantallen eenden die over de jaren werden bekomen met een licht voorbehoud genomen te worden. Net zoals de geoorde fuut zorgt hun hoge mobiliteit voor vertekende resultaten indien de territoriumkartering strikt wordt gevolgd. Sinds 2012 worden nu gebiedsdekkende simultaantellingen uitgevoerd over zowel de Linker- als de Rechteroever. Op die manier zien we hoe de totale populatie doorheen het broedseizoen evolueert en hopen we de aantallen per gebied beter te kunnen interpreteren.

Rietveld Kallo, met als doelstelling 50 ha Riet en water, werd in 2011 afgewerkt. De rietzones moeten zich nu volop ontwikkelen om zo een belangrijke aanvulling van dit habitat op het Groot Rietveld te worden. - Geert Spanoghe

Riet en water

Het Nooddecreet duidt de Steenlandpolder en de Zoetwaterkreek aan als gebieden waar rietlanden moeten ontwikkeld worden. Daarnaast komt dit al voor in de permanente natuurgebieden Groot Rietveld en Haasop, die als historisch passief worden beschouwd, waarmee compensaties voor vroegere verliezen zoals de aanleg van het Verrebroekdok bedoeld worden. Ook de buitendijkse gebieden, Schor Ouden Doel en Ketenisse dragen in grote mate bij tot de aantallen rietbroeders. Ondertussen werd ook het Rietveld Kallo aangelegd dat onder andere verliezen ten gevolge van de aanleg van de Liefkenshoek spoortunnel compenseert.

Tabel 3. Aantal territoria van soorten van riet en water. Getallen tussen haakjes zijn schattingen.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Roerdomp	1	2	1	2	2	3	2	0	0
Woudaapje	0	0	0	0	0	0	2	2	3
Bruine kiekendief	21-22	26	23	21	11-12	15	11	11	10
Porseleinhoen	2	0	4	0	0	1	0	0	1
Waterral	> 24	> 13	>15	20	19	23	19	32	30
Blauwborst	> 188	> 180	> 150	171	> 170	>167	>237	>225	>236
Snor	1	4	4	4	0	1	2	5	4
Sprinkhaanzanger	9 à 10	11	> 5	18	16-17	20	21	21	27
Rietzanger	(24)	> 60	> 40	69	> 30	>40	71	78	103
Kleine karekiet	(220)	> 200	> 200	403	> 370	> 450	>483	>587	>660
Grote karekiet	0	0	0	0	0	1	1	0	0
Bosrietzanger	> 30	> 40	> 35	73	> 80	> 70	>63	> 58	>43
Baardmannetje	(15)	11	17	21	26	>16	29	43	28
Buidelmees	1	0	2	0	0	1	0	1	1
Rietgors	(100)	< 100	> 70	115	>100	> 100	>140	>154	>139

Roerdomp en sinds 2009 ook Woudaapje mogen tot de vaste broedvogels van het Groot Rietveld gerekend worden. Na een afwezigheid van twee jaar zingen dit jaar immers weer twee roerdompen in het gebied. Met bijkomende broedvogels als baardmannetje, bruine kiekendief, snor en buidelmees is dit beslist één van Vlaanderens topgebieden. De gemeenschap van rietbroeders zal nog versterkt worden eens het riet goed uitbreidt op Rietveld Kallo.

Baardmannetje - Koen Devos

Bruine kiekendief lijkt na een serieuze daling nu beperkt tot de topgebieden. Momenteel flirten we met de grens van de 10 broedparen. Verspreide koppeltjes op half opgeschoten vlaktes in het havengebied behoren tot het verleden. Enerzijds werden een aantal gebieden waar de soort vroeger broedde ingenomen, anderzijds kan de intrede van de vos in de Waaslandhaven het broeden in drogere rietgebieden ook wel ontraden. Blauwborst, sprinkhaanzanger, rietzanger, rietgors en vooral kleine karekiet toonden echter wel een toename. Op de Verrebroekse Plassen namen deze soorten toe door een uitbreiding van droog riet. Behalve sprinkhaanzanger komen deze soorten nu ook voor in de randen van de weidevogelgebieden door het extensief beheer van de rietsloten. Dit laatste geeft soms conflicten met de doelstelling voor weidevogels waardoor in weloverwogen zones het riet wordt teruggedrongen door maaibeheer en beweiding.

Baardmannetje komt zowel binnen- als buitendijks voor. Het broedbestand in de twee schorgebieden vertoont grote schommelingen doorheen de jaren waarvan de oorzaak misschien in jaarlijks sterk schommelende broedsuccessen onder invloed van het getijregime moet gezocht worden. Ringgroep Durme startte in 2010 op Ketenisse een CES waarvan de resultaten na verloop van jaren de link tussen getij en broedsucces van laag broedende soorten zangvogels mogelijks zal verduidelijken. De verhoging van de waterstand op het Groot Rietveld ten voordele van zeldzame soorten als woudaapje en roerdomp lijkt een negatieve impact te hebben gehad voor de baardmannetjes in het gebied. De keuze leek echter verantwoord en werd bovendien direct succesvol.

De Pompput, op de werf van Deurganckdok, kon nog enkele jaren behouden worden als broedgebied voor kluten, geoorde futen, kok- en zwartkopmeeuwen. - Geert Spanoghe

Strand en plas

Het Nooddecreet wees 200 ha aan van het habitat Strand en plas, bestaande uit open of schaars begroeide zandvlakten met plassen. Dit zou in drie tijdelijke gebieden moeten gerealiseerd worden: Vlakte van Zwijndrecht, Gedempt deel Doeldok en de Mida zone. Doordat niet alle gebieden onmiddellijk konden worden gerealiseerd, werden jaarlijks maatregelen genomen om voldoende geschikte gebieden in de haven, waaronder werfzones, tijdens het broedseizoen te vrijwaren voor deze groep van pioniersoorten. Op die manier herbergde de site Deurganck-

Tabel 4. Aantal territoria van soorten van strand en plas

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Steltkluut	2	0	1	0	0	5	0	0	2
Kluut	>100	163	190	148	132	237	158	145	207
Kleine plevier	>13	18	21	36	28	47	31	33	36
Bontbekplevier	1	1	1	1	0	0	0	0	0
Strandplevier	1	3	18	15	10	7	4	4	6
Zwartkopmeeuw	206	479	240	7	103	1103	315	614	276
Kokmeeuw	>2130	>2200	3243	1974	1795	4252	3604	3602	1950
Visdief	104	67	200	287	248	220	180	300	173
Dwergstern	0	0	0	0	0	1	0	0	0

Kluut - Yves Adams - Vilda

dok nog jarenlang hoge aantallen van deze soortengroep. In 2011 was het Gedempt deel Doeldok het topgebied met alle strandplevieren en meer dan 100 broedpaar kluten. Daarnaast was en blijft Putten Plas een belangrijke aanvulling.

Het doelmatig beheren en jaarlijks van verstoring vrijwaren van verschillende grote gebieden heeft doorheen de jaren zeker zijn vruchten afgeworpen. Sommige soorten konden gedurende een lange periode vrij hoge aantallen aanhouden. Daarnaast werden in kolonies calamiteiten vermeden zoals overstromingen, verstoring door werkzaamheden of recreatie. Visdief, kok- en zwartkopmeeuw hebben hier zeker van geprofiteerd. Zwartkopmeeuw broedt net zoals kokmeeuw zowel op Linker- als Rechteroever. De totaalaantallen zijn jaarlijks van dezelfde grootteorde, ruim 1100 broedpaar. In 2011 lag het zwaartepunt op de Rechteroever. Dit lijkt ook zo in 2012. Het broedsucces van kokmeeuw lijkt hoog genoeg om de populaties te doen groeien, rond één vliegvlug jong per paar. Zwartkopmeeuw scoort iets lager, meestal door grote verliezen van pulli tijdens noodweer. Het broedsucces werd vrijwel jaarlijks bepaald door in een enclosure te midden een kolonie een 25-tal nesten op te volgen tot de jongen uitvlogen.

Visdief - Koen Devos

Het broedsucces van visdieven lijkt eerder aan de lage kant doorheen de jaren. Nogal wat kolonies hebben meer dan gewenste last van predatie, zowel door vogels als zoogdieren. Voor deze soort stelden we voor om, in afwachting van de realisatie van toekomstig geschikte broedplaatsen op eilanden in het noordelijk gebied, grote nestvloten te leggen. Die kwamen op 15 mei 2012 in het water, één in Putten West en twee in Doelpolder Noord. Het gaat telkens om constructies van 16 m². We zijn zeer benieuwd naar het succes van deze vlotjes. Door toename van vos zal de toekomst voor al deze soorten grotendeels afhangen van de beschikbaarheid van broedeilanden. Dergelijke eilanden zijn onder meer voorzien in de ontpoldering Hedwigepolder-Prosperpolder, die momenteel in aanleg is. Het MMHA voorziet daarenboven in bijkomende eilandgebieden in het noordelijk gebied. De eerste beweging richting noordelijk gebied bestaat uit de tijdelijke inrichting van 70 ha in de werfzone van Hedwigepolder-Prosperpolder, die in maart van dit jaar werd gerealiseerd. Dit trok meteen meer dan 100 broedpaar kluut aan alsook een kolonie kokmeeuwen met minstens één paar zwartkopmeeuw.

We kunnen besluiten dat Linkerscheldeoevergebied in Vlaamse context tot één van de belangrijkste broedgebieden behoort. Niet alleen komen er soorten voor die nergens in Vlaanderen hogere aantallen kennen zoals lepelaar, geoorde fuut, kleine plevier, kluut, zwartkopmeeuw, baardmanneling ... . Het gebied herbergt ook hoge populaties van in Vlaanderen meer verspreide broedvogels zoals de weidevogels, de eendachtigen, bruine kiekendief, dodaars, rietzanger en blauwborst. Het inrichten van de compensatiegebieden voor Deurganckdok en de te verwachten nieuwe ontwikkelingen voorzien in het MMHA garanderen het behoud of de groei van deze populaties. Grootschalige natuurontwikkeling op maat van doelsoorten geeft hier bemoedigende en soms verrassende resultaten. Geholpen door een hele groep vrijwilligers, kijken wij alvast uit naar de resultaten van de komende natuurontwikkeling in het gebied.

Geert Spanoghe
geert.spanoghe@inbo.be
Ralf Gyselings